

Nr 18

Utlåtande i anledning av väckt motion om ersättning ur dödsbo till husföreståndarinnor m. fl.

Första lagutskottet har behandlat en i andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 29, av herrar *Börjesson* i Falköping och *Hamrin* i Jönköping. I motionen hemställes, "att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning och förslag rörande sådana lagbestämmelser, att person — husföreståndarinna eller hemmavarande barn — som utan lön eller med ringa lön under längre tid haft vårdnaden om åldring eller sjuk person vid den vårdades bortgång ur boets behållning tillförsäkras skälig ersättning för det utförda arbetet".

Inledning

Det torde ej vara ovanligt att hushållerskor, hemmadöttrar och andra personer i liknande ställning arbetar i hemvårdande uppgifter utan att för dem bevisligen föreligger något tjänsteavtal, som reglerar löneförmåner och dylikt. Någon lagbestämd rätt finnes ej för dem att i efterhand erhålla kontant ersättning utöver det underhåll i form av bostad, mat, fickpengar m. m., som må ha utgått. Lönekrav av nu avsedd art föreligger emellertid ej sällan till domstolarnas prövning. Nuvarande praxis härvidlag torde innebära, att huvudsakligen kontraktsrättsliga synpunkter anläggas, det vill säga att domstolarna i första hand ingår på en bedömning av vad parterna kan antagas ha avsett skola gälla dem emellan. Det blir således av betydelse, om vederbörande förlitat sig på en utfästelse om framtida ersättning. Härvid kan det förhålla sig så att arbetstagaren avstått från att begära kontant lön, just emedan arbetsgivaren förespeglat henne, att hon i framtiden skulle få ersättning genom att bli ihågkommen i testamente eller på annat sätt. Att den arbetande haft ställning som tjänare och att arbetet varit omfattande och nyttbringande kan vara indicier på att det varit i förväntan på framtida gottgörelse som hon avstått från att fordra kontant lön. Ställning som familjemedlem, släktskap med den, för vilken arbetet utförts, egna förmögenhetstillgångar och frihet att disponera över en del av sin arbetskraft, är omständigheter som kan föranleda att arbetstagaren ej får rätt till ersättning.

Om ett lönekrav av det nu berörda slaget framställs först i anslutning till arbetsgivarens frånfälle, blir hans dödsbo arbetstagarens motpart. Fastställs rätt till lön, vare sig det nu sker genom domstols dom eller genom uppgörelse utanför rätta, skall lönebeloppet i princip utbetalas innan boet skiftas.

Frågan om sociala förmåner åt hushållerskor, hemmadöttrar och andra personer i liknande ställning har vid flera tillfällen varit föremål för riksdagens uppmärksamhet. Härom torde få hänvisas till andra lagutskottets utlåtanden nr 7 år 1961 och nr 27 år 1962 (s. 241) samt statsutskottets utlåtande nr 197 år 1963. Vidare må nämnas att socialpolitiska kommittén i betänkandet "Hemmadöttrar" (december 1962, stencilerat) har redovisat en utredning rörande hemmadöttrarnas sociala situation samt framlagt vissa förslag i anslutning därtill.

Motionen

Till stöd för sin ovan upptagna hemställan anför motionärerna i huvudsak följande.

Det finns ett otal exempel på kvinnor som trätt till i husmors ställe och under en lång följd av år med ansvar och kunnighet handlagt skötseln av hemmet mot endast fritt vivre och måhända i vissa fall en ringa kontant lön. Detta på grund av att husfadern (änkeman, frånskild eller ungar) mer eller mindre låtit vederbörande förstå, att hon skulle bli rikligt ihågkommen vid hans bortgång. När så husfadern dör, finns det emellertid inget testamente eller andra handlingar som ger stöd för hans uttalande om gottgörelse till husföreståndarinnan. Därmed har denna inga bevis att grunda ett berättigat anspråk på.

Beklagligt nog händer det också att arvingarna i de flesta fall vägrar godkända anspråk från husföreståndarinnans sida på skälig lön, även om denna begränsar sig till endast t. ex. de tio sista åren. Den vanliga invändningen från arvingarnas sida är, att "någon lön inte varit avtalad eller förutsatt".

Husföreståndarinnan ställs då inför alternativen att antingen helt avstå från alla anspråk, att ta emot en liten "nådegåva" eller att driva ärendet till process. Med hänsyn till att utgången av en process dels är oviss och dels också psykiskt påfrestande böjer sig vederbörande för att ta emot en erbjuden "nådegåva", samtidigt som hon också därmed ställer sig i tacksamhetsskuld till arvingarna.

Exempel saknas emellertid inte heller på hur stoltheten hos vederbörande bjudit att tacka nej till dylika nådegåvor. Husföreståndarinnan menar därmed att respektive arvingar inte vill uppskatta ett mångårigt, pliktstroget och uppoffrande arbete. Det har dessutom hänt att ett sådant bemötande lett till att husföreståndarinnan i sin förtvivlan över den kallsinnighet som mött henne tagit sitt liv.

Enligt vår mening är de påtalade bristerna i gällande lagstiftning av så allvarlig karaktär att de snarast bör elimineras. Detta kan inte ske under hänvisning till att frågan kan och bör lösas med regelrätt anställningsavtal från

fall till fall. Erfarenheterna har bekräftat att ett sådant resonemang är ett rent önsketänkande. Vid en husmors bortgång träder någon — ofta inom den närstående släkten eller bekantskapskretsen — till utan att man vid det tillfället upprättar något direkt avtal om löneförmåner. I en trängd situation vill vederbörande hushållerska inte heller göra anspråk härpå. Och så fortsätter hon sitt uppoffrande arbete år efter år.

Förhållandet är i många fall enahanda när det gäller hemmavarande döttrar. En eller ett par stannar kvar i hemmet för att hålla ihop det hela. Även om resurserna skulle medge det, erhåller de hemarbetande barnen oftast ingen regelmässig ersättning för sitt arbete. Då likvida medel saknas får de nöja sig med fickpengar då och då.

Om vid arvskifte efter den sist avlidne dennes hemmavarande barn kommer med anspråk på lön för ett visst antal år blir detta ofta nog avvisat av övriga syskon, som lämnat hemmet, med motivering att de hemmavarande ju haft mat, kläder och husrum. En sådan attityd från syskonens sida är ingalunda ovanlig.

I detta sammanhang bör också uppmärksammas att den hemmavarande dottern i måhända de allra flesta fall avstått bl. a. från utbildning och tänkbart förvärvsarbete för att helt ägna sig åt sina gamla föräldrar under deras ålderdom. På så sätt har hon inte heller kunnat få någon som helst yrkesutbildning. Det är ett förhållande som man inte tar hänsyn till när vederbörande söker göra anspråk på ersättning. Att hon efter alla uppoffringar står där med två tomma händer får hon med andra ord skylla sig själv för.

Enligt vår uppfattning synes det som redan nämnts uppenbart att man antingen genom tillägg i ärvdabalken eller på annat sätt bereder denna kategori enskilda arbetstagare samma rättigheter och lika trygghet som lagstiftningen erbjuder övriga. Förslagsvis anser vi att t. ex. följande tillägg i ärvdabalken kunde ge det åsyftade resultatet: "Har familjemedlem, hushållerska eller annan den avlidne närstående person under en tid av minst ett år utfört arbete för den avlidnes räkning utan att därmed erhålla skäligen ersättning för sitt arbete, må vederbörande av boets behållning innan skifte företagits erhålla skäligen ersättning för utfört arbete."

När det gäller att fastställa begreppet "skäligen ersättning" bör hänsyn tas till i orten gängse belopp, för så vitt viss reducering inte uppenbarligen föranleds av speciella omständigheter, underårighet eller dylikt.

Utskottet

Genom förevarande motion framlägges förslag om en lagfäst rätt för hushållerska, hemmadotter eller annan i liknande ställning att, sedan den person i vars hem hon varit verksam, har avlidit, ur hans kvarlåtenskap erhålla skäligen ersättning för arbete, som hon nedlagt utan att sådan ersättning kommit henne till del.

Det syfte som uppbär motionen är synnerligen behjärtansvärt. Det föreligger emellertid enligt utskottets mening orsak till stor tvekan om huruvida de

orättvisor, varpå motionärerna velat fästa uppmärksamheten, kan motverkas genom lagstiftning. De svårigheter, som härvidlag anmäler sig, beror främst på att förhållandena kan vara så olikartade i de skilda fall, som avses i motionen, att dessa knappast är ägnade för enhetlig reglering. En husföreståndarinnas arbete kan sålunda ha varit mer eller mindre omfattande och behövt, arbetsinsatsen kan ha betingats av särskilda personliga skäl, den försörjning i form av bostad, mat, fickpengar, resor m. m., som må ha utgått, kan ha varit av bättre eller sämre beskaffenhet, den arbetande kan ha haft en god egen ekonomi eller hon kan vara berättigad till arv eller testamente efter den avlidne.

Till nämnda svårigheter kommer vissa betänkligheter med avseende på verkningarna av en lagreglering. Ett önskemål vore ju att en sådan kunde förebygga processer och tvister i annan form rörande i efterhand framställda löneanspråk. Nuvarande rättstillämpning innebär att man vid bedömningen av sådana tvister varom nu är fråga söker fastställa vad som varit underförstått eller eljest avsett i lönefrågan. Den arbetande kan ha framgång med sitt anspråk, om hon lyckas göra troligt att framtida ersättning varit avsedd. Den tänkta lagstiftningen torde emellertid få konstrueras så, att den icke medgav ersättning i de fall, där avsikten varit att ersättning ej skulle utgå. Bevisläget skulle på detta sätt kunna förskjutas till den arbetandes fördel. Möjligheterna till tvist skulle dock icke på något avgörande sätt begränsas. Särskilt spörsmålet om vad som skulle anses vara skälig ersättning kvarstod under alla förhållanden som anledning till stridigheter. Vidare må anmärkas, att det genom motionen framlagda förslaget till synes alltför mycket tar sikte på den speciella situationen vid dödsfall. Praktiskt sett är det naturligt att ersättningsanspråken aktualiseras vid dödsfall, men från rättslig synpunkt måste det te sig något egendomligt om motsvarande lönekrav skulle förbli mindre gynnade i annat sammanhang, där de kan vara lika berättigade.

Vid övervägande av huvudsakligen de synpunkter som nu anförts, har utskottet kommit till den bestämda uppfattningen att det av motionärerna upptagna problemet icke lämpar sig för att lösas genom lagstiftningsåtgärder. Problemet torde därför även i fortsättningen få vara överlämnat åt rättspraxis. Såsom motionärerna antytt skulle naturligtvis den bästa lösningen vara att regelrätta anställningsavtal blev allmänt förekommande. Det synes måhända alltför optimistiskt att räkna med en snabb utveckling i sådan riktning. Det kan dock antagas att ett modernare betraktelsesätt, understött av sådana faktorer som ATP-systemet, skall medföra ökad insikt om betydelsen av att arbetsgivare och arbetstagare inbördes klargör, vad som skall gälla dem emellan beträffande lön och andra anställningsvillkor. Oavsett om ett sådant antagande har fog för sig, är det tydligt att statsmakterna även fortsättningsvis måste ha uppmärksamheten fäst på behovet av social omvårdnad för de relativt ogynnsamt ställda persongrupper, varom i ärendet är fråga.

Under hänvisning till det anförda får utskottet hemställa,
att förevarande motion, II: 29, icke måtte föranleda någon
riksdagens åtgärd.

Stockholm den 19 mars 1964

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Erik Svedberg, Arvidson, Wikner,
Hilding, Lundin och Nyman*;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, herr Landgren, fru Boman,
herrar Östrand, Svensson i Vä, Ekström i Björkvik, fru Löfqvist och herr
Keijer.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.